

הגאון הגדול רבי זלמן נחמיה גולדברג שליט"א

מכון משפט ברור - נשיא המכון

גאב"ד בי"ד הישר והטוב

ראש מערכת האנציקלופדיה תלמודית

בדין בן עיר אם יכול להוציא בן כרך,

וכן להוציא בן כפר, בקריאת המגילה

[ומסתעף לגררי דין ערבות]

לעצמם ביום, ומה שתיקנו להם שיקראו ביום הכניסה (ולא קראו לעצמם ביום י"ד כבכל המקומות) הוא שבכל השבוע לא היה להם מנין בבית הכנסת שבכפר רק בשני וחמישי. עכ"ד התוס'.

ולכאורה יש ראייה לדברי התוס', מהמשנה השניה במגילה (ה.) איזו היא עיר גדולה כל שיש בה עשרה בטלנים שבבית הכנסת, שהן בטלים ממלאכתן וניזונים משל ציבור כדי להיות מצויין בבית הכנסת (עי' רש"י שם ג: ד"ה עשרה). הרי שההבדל בין עיר גדולה לכפר הוא, שכל שיש מנין (בכל יום) היינו עיר גדולה, והכפר אין בו מנין בכל יום, ואילו לרש"י הרי גם בכפר יתכן שיש מנין לתפילה בכל יום אלא שאין שם מי שבקיא לקרות את המגילה. ויש לומר לדעת רש"י, שכל שיש מנין של מתפללים מסתבר גם שאחד מהבטלנים יודע לקרות את

במשנה ריש מגילה מבואר שמגילה נקראת במוקפין חומה מימות יהושע בט"ו והפרזים קורין בי"ד והכפרים מקדימין ליום הכניסה. ודעת רש"י שם שהטעם לכפרים הוא, שהם לא ידעו לקרות את המגילה וצריכין שיקראנה להם אחד מבני ^{החכמה} העיר, ולא הטריחום חכמים להתאחר ולבוא ביום ארבעה עשר, לכן קבעו להם יום הכניסה שזה שני וחמישי שבהם היו רגילים לבוא לעיר למשפט (לפי שבתי דינין יושבין בעיירות בשני ובחמישי כתקנת עזרא). עכ"ד רש"י.

ובתוס' יבמות (יד. ד"ה כי אמרי') הקשו איך יצאו בני הכפרים ביום הכניסה בשמיעה מבן עיר, הרי מפורש בירושלמי שבן עיר אינו מוציא בן כרך, דכל שאינו מחוייב בדבר אין מוציא אחרים ידי חובתם, וכמו שבן עיר אינו מוציא בן כרך (ביום ט"ו) כך בן עיר אינו מוציא בן כפר (ביום הכניסה), ובהכרח צ"ל שבני הכפרים קראו

המגילה ואינם צריכים לילך לעיר גדולה לשמוע מגילה.

וביישוב קושיית התוס' על רש"י נראה לומר, דהנה מה שאמרו בירושלמי שבן עיר אינו מוציא בן כרך, יש לעיין בזה, ובהקדם, שהרי אמרו בגמ' ר"ה (כט.) שכל המצוות אע"פ שיצא מוציא אחרים, וכתב הרא"ש בברכות (פ"ג סוף סי' י"ג) לבאר הטעם היאך יכולים להוציא אחרים אף אם הם עצמם כבר יצאו והרי כבר אינם מחויבים במצוה ואיך מוציאין אחרים, ותירץ שאף שהם יצאו עדיין חייבין הם כל שהאחרים לא יצאו, כיון שכל ישראל ערבים זה לזה "שערב הוא בעבורם ועליו הוא להצילן מן העון ולפטור אותן מן המצוות", ואם כן נמצא שעדיין הם עצמם חייבין. עכ"ד הרא"ש¹.

ובמסכת ברכות (כ:) איתא במשנה שנשים חייבות בברכת המזון, ונסתפקו שם בגמ' אם חייבים מן התורה כדין כל מצוות עשה שאין הזמן גרמא שנשים חייבות, או שחייבים רק מדרבנן, שבברכת המזון מברכים על קבלת ארץ ישראל ונשים לא נטלו חלק בארץ (כדפירש רש"י שם ד"ה או

דרבנן), או בגלל שכתוב בברכת המזון "על ברייתך שחתמת בבשרנו ועל תורתך שלמדתנו" ונשים אינם בכלל ברית ותורה (כדפירשו התוס' שם ד"ה נשים). ואמרו בגמ' מאי נפק"מ אם חיובם מן התורה או מדרבנן, ואמרו דנפק"מ אם יכולים להוציא אנשים, שאם חיובם מדאורייתא יכולות להוציא את האנשים, אך אם חיובם רק מדרבנן אינם מוציאות את האנשים שחיובם מן התורה, דהוי אינו מחויב בדבר, וכל שאינו מחויב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן. ע"כ בגמ'.

והקשה הרא"ש (הנ"ל) דגם אם חיובם מדרבנן מ"מ יוציאו אנשים מדין ערבות כמו שמוציא מי שכבר יצא וכמשנ"ת. ותירץ שנשים אינן בכלל ערבות לפיכך אינן מוציאות מי שחיובו מדאורייתא. ובביאור כוונת הרא"ש נחלקו הנודע ביהודה והרעק"א, שדעת הנוב"י בדגול מרבבה (על השו"ע או"ח סי' רע"א) שדברי הרא"ש הן כפשוטן, שדין ערבות נאמר רק באנשים ולא בנשים, ומטעם זה בעל שהתפלל תפילת ערבית כליל שבת אינו יכול להוציא את אשתו בקידוש אם היא לא התפללה, כיון שהוא כבר יצא קידוש מן התורה בתפילה ואילו אשתו שלא התפללה לא

שכתב דהערבות היא משום שאם חסרה מצוה לראובן כאילו חסר הדבר גם לשמעון. עכ"ד. וראה גם בתומר דבורה (פ"א בביאור המידה "לשארית נחלתו") והערת חתו הגאון שליט"א.

1. גם רש"י והר"ן בר"ה שם פירשו שהטעם הוא משום שכל ישראל ערביין זה לזה. והר"ן שם הוסיף "וכיון דלא יצא חבירו כמי שלא יצא הוא דמי". וראה גם בשער הציון (סי' תרנ"ה סה"ה)

כוונתו דמצוות שאין נשים מצוות בהן אין על האשה דין ערבות למחות באחר שחייב במצוה או להוציאו ידי חובה אם הוא לא קיים את מצותו, ולכן אם הן פטורות מן התורה מברכת המזון אין עליהן דין ערבות להוציא אנשים, וממילא אינם יכולות להוציאם (שהרי דין זה נובע מדיני הערבות), אך בקידוש שגם האשה חייבת יש לה במצוה זו דין ערבות כמו האנשים².

הרא"ש דידן, וכו"ל, ואם אינה חייבת כ"א מדרבנן ליכא בזה דין שומע כעונה, דלאו בת חיובא היא. [שו"ר דאולי זו כוונת הצרור החיים בהמשך דבריו (בד"ה והנה לפי) לדחות ההוכחה מגמ' זון]. והחקרי לב דחה שיטה זו (לחלק בין מצוות שהאשה חייבת בהם או אינה חייבת) דלא משמע כן בלשון הרא"ש ורבינו יונה. וע"ש עוד. (והאריכו הצרור החיים והחקרי לב שם בענין ערבות דנשים, ואכמ"ל). וכסברא זו (של הרעק"א והני אחרונים) איתא גם בפמ"ג בכמה מקומות (בפתיחה הכוללת ח"ג סוף סי' כ"ח, ושם נסתפק בדבר, ובאור"ח סי' תפ"ט במשבצות זהב סק"ב, וכן בספרו ראש יוסף בברכות כ: ובתיבת גמא על התורה פר' וישלח עה"פ "עם לבן גרתי"). ובמקומות נוספים דן בזה הפמ"ג, ואכמ"ל. ועי' בכל זה גם בברכי יוסף (אור"ח סי' קכ"ד סע"ג). ובשיטת הנודע ביהודה, עי' גם בדבריו בצל"ח בברכות (כ: בגמ' ד"ה אי אמרת בשלמא, ובתוס' שם ד"ה נשים). וגם בדעת המשנה ברורה יש לעיין, דבריש סי' תרפ"ט בביאור הלכה הביא את ספיקו של הפמ"ג שם (בענין ערבות בנשים) באין חולק, ואילו בסי' רע"א בשער הציון (סק"ט) הביא את ספיקו של הפמ"ג וכתב שגם הדגמ"ר הלך בשיטה זו שאשה אינה יכולה להוציא, והוסיף דהרעק"א חולק על הדגמ"ר בזה וס"ל דאיכא ערבות. והערת חתו הגאון שליט"א.

יצאה ידי קידוש מדאורייתא, ואע"פ שכל שיצא מוציא, זהו באנשים מדין ערבות אבל בנשים שאין להם דין ערבות אין האיש יכול להוציאה אם הוא כבר יצא (עיי"ש שנסתפק בזה). אבל הרעק"א בשו"ע שם (על המג"א סק"ב, וכן בתשובה ח"א סוף סי' ז' ד"ה וראיתי עוד, ובמשניות פ"ב דמגילה מ"ד בסופו) חולק וסובר שמה שכתב הרא"ש שנשים אינם בכלל ערבות

אוצר החכמה

2. כדברי הרעק"א בכוונת הרא"ש, כ"כ החקרי לב (אור"ח סי' מ"ח, קרוב לסופו) בשם העץ החיים (על התורה, למהר"ח אבולעפיה, והוא בפר' קרח דף פו. מדפי הספר, ד"ה והנה פ"ג דברכות) והזרע אברהם (למהר"ר אברהם יצחקי). שאין כוונת הרא"ש לחלק בין אנשים לנשים אלא כוונתו היא שאם האשה אינה חייבת בברהמ"ז מדאורייתא ממילא אין לה בזה דין ערבות להוציא אחרים, אבל במצוות שהיא חייבת יש לה דין ערבות כמו שיש לאנשים. גם הצרור החיים (הוא חיבור על הרמב"ם לר' חיים יעקב, נדפס בחייו בשנת תצ"ח, והוא כהל' ברכות פ"ה, דף כה: מדפי הספר ד"ה גם במה), תירץ כן, ואף הוכיח זאת דהא בגמ' בברכות שם מבואר דאם נשים חייבות בברכת המזון מדאורייתא יכולות הן להוציא את הרבים ידי חובתם, אלמא בדבר שהן חייבות יש להם ערבות להוציא אחרים. (ובהמשך דבריו הביא הוכחה זו ממהר"ר אברהם יצחקי, היינו הזרע אברהם הנ"ל). שו"ר שגם האמרי בינה (אור"ח דיני שבת סי' י"א ד"ה ובענין אם איש) כתב הוכחה זו. ולכאורה יש לדחות, שיש לפרש כוונת הגמ' היכא שהאשה גם היא אכלה ועדיין לא בירכה לעצמה, דאם היא חייבת מדאורייתא כאנשים יכולה היא לברך ולהוציא את האיש מדין "שומע כעונה", נוזה אינו תלוי בדין ערבות, שרק הדין של "אע"פ שיצא מוציא" תליא בדין ערבות כדפרש"י והר"ז ברה"ה וכו

ונראה שהרא"ש למד דבר זה מסברא, שלא מסתבר שהתורה תטיל חיוב ערבות על אדם במצוה שהוא עצמו פטור ממנה.

ולפי זה יש לעיין מה הטעם שבן עיר אינו מוציא בן כרך ובן כרך אינו מוציא בן עיר. ולכאורה כאן לא מסתבר לומר שאין על הבן עיר חיוב ערבות להוציא את הבן כרך וכן להיפך, שהרי גם הבן עיר חייב במצוה זו אלא שהוא בזמן אחר, וכן הבן כרך מחוייב במצוה זו אלא שהיא מתקיימת אצלו בזמן אחר, וא"כ אין כאן הסברה שלא הטילה התורה ערבות עליו במצוה שאינו חייב בה.

לכן נראה לומר, שסברת הירושלמי היא שחיוב בן עיר הוא חיוב אחר מחיוב בן כרך ובן עיר פטור מהחיוב של בן כרך, וכן להיפך, בן כרך פטור מהחיוב שחייבים בני הפרזים.

וכן מוכח מהלכה נוספת שמובאת בביאור הלכה (סי' תרפ"ח סע"ה סוף ד"ה בן עיר) מהירושלמי, שבן עיר שעקר את דירתו בליל ט"ו ועבר לכרך נתחייב כאן וכאן, וחייב כבן כרך לשמוע את המגילה בט"ו אע"פ שכבר נתחייב (וגם קיים) את כל מצוות הפורים ביום י"ד. ולפי זה בן כרך שעקר את דירתו ביום י"ד לעיר פטור כאן וכאן ואין לו פורים כלל. וגם זה מורה שחיוב יום י"ד בפרזים וחיוב יום ט"ו בכרכין המוקפין, שני חיובים

שונים, והם כשני חגים אחרים, ונמצא דבן עיר חייב בחיוב אחר מבן כרך, ובן כרך חייב בחיוב אחר מבן עיר, שאם זה אותו חיוב רק הזמנים שונים קשה למה יתחייב אדם אחד פעמיים באותה מצוה (באופן הנ"ל שבן עיר עקר את דירתו ^{לחור חכמה} לכרך בליל ט"ו), וכן למה יפטר לגמרי (באופן הנ"ל שבן כרך עקר את דירתו לעיר ביום י"ד).

ויסוד זה, שיום י"ד לפרזים ויום ט"ו למוקפין הם כשני חגים, ניתן להסביר לפי מה שביאר הרמב"ן שהובא בר"ן ריש מגילה (דף א. מדפי הרי"ף), שמה שכתוב במגילה פרק ט' פסוק ט"ז-י"ח "ושאר היהודים אשר במדינות המלך נקהלו וגו', ביום שלושה עשר לחודש אדר ונוח בארבעה עשר ועשה אותו יום משתה ושמחה, והיהודים אשר בשושן נקהלו בשלושה עשר בו ובארבעה עשר בו ונוח בחמישה עשר בו ועשה אותו יום משתה ושמחה", ולהלן פסוקים י"ט-כ"ב "על כן היהודים הפרזים היושבים בערי הפרזות עושים את יום ארבעה עשר וגו' שמחה ומשתה ויום טוב ומשלוח מנות איש לרעהו, ויכתוב מרדכי את הדברים האלה וישלח ספרים וגו' לקיים עליהם להיות עושים את יום ארבעה עשר לחדש אדר ואת יום חמשה עשר בו בכל שנה ושנה, כימים וגו' לעשות אותם ימי משתה ושמחה ומשלוח מנות וגו'", ומסביר הרמב"ן שיש כאן ג' זמנים, בשנה הראשונה נלחמו עם הגויים ביום

נמצא עכ"פ שהיו כאן שתי תקנות, האחת בפרזים לקיים את מנהגם ביום י"ד, והשניה תקנה למוקפים ביום ט"ו, ולכן זה נחשב כשני חיובים שונים וכמו שני חגים. ובזה מובן מה שביארנו בדברי הירושלמי למה אין בן עיר מוציא בן כרך ואין בן כרך מוציא בן עיר, שאף ששניהם חייבים באותן מצוות אך זה נחשב כחג אחר. [עוד שינוי יש בין המנהג שנהגו תחילה מעצמן ובין תקנת מרדכי, שהמנהג כלל "משתה" והכוונה שאסור להתענות, "ושמחה" שאסור בהספד, "יום טוב" שאסור במלאכה, אבל מרדכי בתקנתו השמיט "יום טוב" ולכן מותר בפורים לעשות מלאכה, כמבואר כל זה בגמ' ^{150072018na}

י"ג ונחו ביום י"ד, ובשושן נלחמו גם ביום י"ד ונחו ביום ט"ו, וכל מקום עשו להם בשנת הנס יום משתה ושמחה ביום המנוחה שלהם, ואחר השנה הראשונה היהודים הפרזים המשיכו לעשות את יום י"ד משתה ושמחה ויו"ט בלי תקנה רק מנהג, ובמנהג הזה החזיקו רק יהודי הפרזות, אבל המוקפים לא החזיקו במנהג, והטעם משום שלא הרגישו כ"כ בגודל הנס שניצחו את הגויים כיון שהיו מוקפים חומה ולא פחדו כ"כ, לכן רק הפרזים המשיכו לנהוג כן, והתקופה השלישית היא שמרדכי ובית דינו הסכימו לחייב לנהוג את הפורים מכח תקנה וחייבו את הפרזים כפי מנהגם, ואת המוקפים ביום ט"ו, עיין שם³.

בחמישה עשר בו ועשה אותו יום משתה ושמחה⁴], וזה היה בשנת הנס, לבד ולאחר מכאן בשנים הבאות עמדו פרזים ונהגו מעצמן לעשות ארבעה עשר שמחה ומשתה ויו"ט אבל מוקפין לא עשו כלום לפי שלא היה הנס גדול כפרזים, וזהו שכתוב "על כן היהודים הפרזים היושבים בערי הפרזות עושים את יום ארבעה עשר לחדש אדר שמחה ומשתה" ולא הוזכרו כאן מוקפין כלל, ולאחר זמן שהאיר הקב"ה עיניהם ומצאו סמך מן התורה עמד מרדכי ובית דינו וראו דבריהם של פרזים שראוי הנס הזה לעשות לו זכר לדורות וקבעו אותו על כל ישראל שכולן היו בספק, וראו להקדים פרזים למוקפין מפני שניסם היה גדול שהם התחילו במצוה תחילה לעשות להם לבדם יו"ט, לפיכך קבעו יום נוח של פרזים ביומן ושל כרכים מוקפין קבעו ביום נוח של שושן וכו'. עכ"ל הר"ז.

3. וז"ל הר"ן, אבל הרמב"ן ז"ל נותן טעם אחר לחילוק הזמן של פרזים ומוקפין, ואומר שבזמנה של נס זה כבר נפקדו ישראל ועלו ברשיון כורש ונתישבו בעריהם, ואע"פ שאמר המן ישנו עם אחד מפוזר ומפורד וגו' מ"מ אנשי כנה"ג עם רוב ישראל בא"י בעת ההיא היו ושוב לא עלו מהן אלא מועטין בימי עזרא, וכשצויה אחשוורוש להשמיד להרוג ולאבד היו הפרזים והעיירות שאין להם חומה סביב בספק סכנה גדולה שלא יעלו עליהם אויבים יותר מן המוקפין חומה, וכשנעשה הנס עשו כולם יום נוח ומשתה ושמחה כדכתיב (ט', ט"ז-י"ז) "ושאר היהודים אשר במדינות המלך (אחשוורוש) נקהלו ועמוד על נפשם [וגו'] ביום שלושה עשר בו ונוח בארבעה עשר בו ועשה אותו יום משתה ושמחה", ושל שושן ג"כ עשו ממחרת הנס שלהן [שם פס' י"ח, כדכתיב "והיהודים אשר בשושן נקהלו וגו' ונוח

(פ"א סי' א') שזו כוונת הגמ' (ב.) שי"ג זמן קהילה לכל, שמתענים ואומרים בו סליחות, וביום זה קראו הכפרים, וזה בודאי מוכיח שרק את המגילה קראו ביום זה אבל את שמחת פורים נהגו בי"ד. וכן המנהג באם ט"ו חל בשבת, שקוראים את המגילה במוקפים ביום שישי אבל אמירת על הניסים והסעודה אין עושים ביום שישי, אלא או בשבת או ביום ראשון.

וממילא שפיר יכול בן עיר להוציא בן כפר מאחר שהם חייבים אותו חיוב אלא דאינו בזמן אחד, ומיושבת קושיית התוס' ביבמות על רש"י בריש מגילה.

מגילה (ה:) מכוח פסוקים אלו, וביארה הגמ' ד"הספד ותענית קבילו עליהו, מלאכה לא קבילו עליהו".

ועפ"י כל זה מובן למה אין בן עיר מוציא לבן כרך (וכן להיפך), אבל בן עיר שבא להוציא בן כפר ביום הכניסה יכול להוציאו (כדפירש רש"י), דנראה פשוט שאין לבני הכפר חיוב חג אחר ביום הכניסה, שבודאי בני הכפרים נהגו את הלכות הפורים בי"ד ורק את המגילה קראו בימי הכניסה. תדע שהרי קראו גם ביום י"ג שהוא ^{יום תענית} יום תענית אסתר, והואיל וצמו באותו היום היאך יתכן שעברו על עיקר הציווי של ימי משתה ושמחה. ומבואר ברא"ש במגילה